
Іванна Служинська

**ГЕОПОЛІТИЧНІ Й ЕКОЛОГІЧНІ
ПРОБЛЕМИ ТУЗЛИ**

24 серпня 1991 р., коли Україна проголосила себе незалежною і суверенною державою, почався процес законодавчого затвердження самостійності країни. Одним з перших нормативно-правових актів став закон України № 1543-ХІІ від 12 вересня 1992 р. «Про правонаступництво України», в якому було врегульоване питання щодо її територіального устрою. В статті 5 цього закону закріплювалось те, що державний кордон СРСР, який відмежовує територію України від інших держав, та кордон між Українською РСР і Білоруською РСР, РРФСР, Республікою Молдова станом на 16 липня 1990 р. є державним кордоном України. Іншими словами, вся територія, що станом на 16 липня 1990 р. належала Українській РСР, переходить в повному обсязі до території України. Згодом, Постановою Верховної Ради № 2608-ХІІ від 17 вересня 1992 р., Україна приєдналася до Віденської конвенції про правонаступництво держав щодо договорів 1978 р. Хоч цей крок і не передбачав конкретного механізму для реалізації основних положень вищезгаданого закону, але Україна зробила рішучий і важливий крок в державотворенні — вона стала правонаступницею Радянського Союзу нарівні з іншими новоутвореними незалежними державами колишнього СРСР.

Після розпаду СРСР між сусідніми державами почалися конфлікти за приналежність певних територій. Однією з причин загострень відносин між Україною і Російською Федерацією став острів Тузла в Керченській протоці. За результатами опитування УІСД-ЦСМ (2003 р.), події навколо острова Тузли увійшли до трійки головних негативних подій 2003 р.¹

Острів Тузла, відомий також як Північна або Середня коса, завдячує своєю назвою однойменному мису, названому або на честь одного з хазарських каганів, або від тюркського «туз» — сіль, або «тюз» — плаский, рівний, гладкий. Острів згадується також в періплах понтійських берегів як Акме (грецькою «вістря», «край»). Тому, знаходиться

¹ Опитування проводилося Українським інститутом соціальних досліджень та Центром соціального моніторингу з 25 по 30 листопада 2003 р. у всіх областях України, АР Крим та містах Києві та Севастополі. Всього було опитано 2037 респондентів.

на острові Тузла (наголос на останньому складі) може означати також «стояти на лезі бритви». У давні часи в районі Тузли знаходилось античне місто Корокандама.

Колись розташоване на острові Тузла селище Середня Коса адміністративно належало до міста Керч (колишній Пантікапей), заснованого греками у VI ст. до н.е. В X–XI ст. місто Керч мало назву Корчев та належало до Тмутараканського князівства, яке входило до складу Київської Русі. Завдяки Корчеву князь Володимир відкрив торговельні шляхи, що відігравали важливу роль у державі. У 1792 році знайшли легендарний Тмутараканський камінь. У тексті, написаному на мармуровій плиті, засвідчується, що влітку 1068 р. старший син Святослава — Гліб Святославович, який був правителем Тмутаракані, відміряв море від Тмутаракані до Корчева — 14 тисяч сажнів. На зворотному боці каменю була висічена символічна карта Керченської протоки і берегів Криму й Тамані. Як історичний доказ приналежності острова Тузла до визначеної території слугують п'ять свинцевих печаток з іменем Ратибора Київського, який у Тмутаракані був посадником київського князя Володимира Великого.

Мореплавці з давнини проходили Керченською протокою. На початку XV ст. із Золотої Орди виділилося Кримське ханство. Мігранти з Генуї створили торговий порт Черкію, який був центром товарообігу в Причорномор'ї.² В 1475 році генуезькі торгові міста захопили турецько-сельджуки, які володарювали на цій території понад 300 років. На початку XVI ст. порт Черкію було перебудовано і перейменовано на Керч. Саме з такою назвою з'явився вперше на географічних картах нинішній острів Тузла. На першій з відомих карт, що складена венеціанськими мореплавцями наприкінці XIV ст., Тузла показана як острів, так само і на картах 1559 р. і 1855 р. У 1777 р. російський генерал Бринк відвоював Таманський півострів. Петро I хотів завоювати також і місто-фортецю Керч, але здійсненню цього плану завадила Полтавська битва.

25 серпня 1792 р. перші запорожці висадилися біля Тамані і зайняли територію Керчі. 28 листопада 1869 р. російський Сенат своїм указом приєднав Тузлу до Таманського півострова, кордоном було позначено середину протоки між Кримом та крайньою точкою Таманської коси³. До революції 1917 р. на Тузлі існувало декілька козацьких хуторів.

Наприкінці XIX ст. відбулося з'єднання Тузли з Таманським півостровом. Утворена коса виявилася зручною для населення, але сильний шторм, що стався 29 листопада 1925 р. розмив косу, утворивши протоку.

² *Острійчук О. П.* Історико-правовий аспект приналежності острова Тузла // _____ 2003.

³ *Николаев С.* Злоключения Тузлы Какие подводные камни обнажила размытая коса // Российская газета — Федеральный выпуск. — 2003. — 22 октября.

В радянські часи в ході виборів у місцеві ради на Тузлу з Кубані не доставили бюлетені для голосування, тому було поставлено питання про адміністративне перепідпорядкування острова. На прохання працівників і службовців Середньокосинського рибного заводу, загальною кількістю 369 чоловік, загальний зміст якого зводився до того що, що острів територіально знаходиться ближче до міста Керчі, зв'язок з яким здійснюється кожного дня, острів було передано до відання Керченської міськради (указом Президії Верховної Ради РРФСР від 7 січня 1941 р. «О перечислении острова Средняя коса (Тузлы) из Темрюкского района Краснодарского края в состав Крымской АССР»)⁴ У збірці «Краснодарський край у 1937–1941 роках. Документи і матеріали», у графічному додатку Тузла показана як острів — окреслена пунктиром, виділена окремою схемою з поясненнями.⁵

З врахуванням єдності економічної, територіальної спорідненості та тісних господарських та культурних зв'язків між Кримською областю та Українською СРСР відбулась передача Криму з складу РРФСР до складу території Української СРСР, законом Президії Верховної ради СРСР від 19 лютого 1954 р.⁶ з внесенням відповідних змін до статей 22 і 23 Конституції СРСР. Адміністративний кордон між Кримською областю та Краснодарським краєм не переглядався, і розділу акваторії Азовського моря у 1954 р. не проводилося. Питання визначення кордону між двома республіками виникло тільки у 1958 р. Реально косу передали Україні тільки на початку 1970 рр.: у 1973 р. тодішні заступники голів Кримського облвиконкому і Краснодарського крайвиконкому узгодили графічні межі на карті адміністративного кордону. Зроблено це було на рівні керівництва Кримської обласної та Краснодарської крайової виконавчих влад.

Після 1991 р., коли адміністративні кордони стали державними, їх делімітація тягне за собою серйозні наслідки. Відстань між краєм острова Тузла і Кримським півостровом становить сьогодні близько чотирьох кілометрів. Загальна довжина разом з надводною та підводною частинами — близько 11 кілометрів, максимальна ширина надводної частини — 600 метрів. Місцеві жителі пам'ятають ті часи, коли катери курсували щоденно між Керчю та Тузлою і навіть таманські студенти встигали на лекції в керченські вузи і

⁴ Довідка про передачу території острова Середня Коса (Тузлы) Темрюкського району Краснодарського краю до складу Кримської АССР.

⁵ Травников А. Коса Тузла и стратегические интересы России. — Ростов на Дону, 2005.

⁶ Постанова Президії Верховної ради СРСР «Про передачу Кримської області з складу РСФРР до складу Української СРСР» від 19 лютого 1954 р.

⁷ Сегодня. — 2008. — 17 октября.

технікуми.⁷ У природних лагунах водилась риба, риболовецькі стани стояли прямо на острові. Але все це вже історія. В даний час над водою піднімаються чотири ділянки острова, найбільша з яких має площу близько 35 га, найменша — близько 10 кв.м. Середня глибина протоки між Тузлою й Таманню не перевищує 0,3–0,6 метра. На відстані 2,5 кілометра від мису є штучна промоїна глибиною близько 1,3 метра і шириною не більше 30 метрів, влаштована рибалками. Враховуючи, що рівень води в Керченській протоці досягає 1–2 метрів, наявність підводної частини Тузли є умовною: у шторм більше двох балів територія острова оголюється. Генезис острова свідчить про те, що Тузлинський нанос — це піщано-ракушечна смуга, напівзанурена в мули, що переміщувались з південного сходу від мису Панагія. Крім того, прибережні течії приносять коричневу гальку від мису Залізний Ріг, що утворюється з коричневого залізородного мергеля, який залягає в цій місцевості. Острів зростав у результаті типової акумуляції берегових наносів.

Відомо, що триста років тому тут був ланцюжок островів — у вигляді суцільної коси вони вперше з'явилися на карті 1830 р. Надалі в тілі коси утворилося кілька проток. І раніше Тузла неодноразово розмивалась штормами, тому не виключено, що прорив поступово може бути заритий природнім шляхом. Керченська протока завжди була одним з головних районів рибальства. Косяки оселедця, хамси та іншої риби двічі на рік кочують через протоку з Чорного моря в Азовське і назад. До прориву коси у 1925 р. тактика лову була досить простою: очікуючи сприятливої погоди для проходу з Азовського моря через вузьку частину протоки між краєм Тузли і Павловським мисом Керченського півострова, риба відкочувалася у бік Таманської затоки, де її можна було ловити без особливих зусиль. Рибалки, щоб їхні човни не витрачали час на подолання коси в обхід, прорили в 1925 р. канал, який не міг завдати шкоди рибальству. Але море перетворило «канавку» у величезний прорив поблизу Таманського берега, що через деякий час досяг ширини декілька кілометрів. Під час бойових дій у Велику Вітчизняну Війну 1941–1945 рр. прорив виявився тактично важливим місцем, завдяки йому радянські судна змогли проходити затоку — фашистська артилерія до них не досягала.

Намагання відновити косу здійснювались у 1948–1949 рр. — через всю «промоїну» був забитий рідкий свайний паркан, на який натягнули загороджувальну сітку, що складалась з металевих кілець близько 15 см в діаметрі.⁸ Передбачалося, що, коли буде створена

⁸ Николаев С. Злоключения Тузлы. Какие подводные камни обнажила размытая коса // Российская газета — Федеральный выпуск. — 2003. — 22 октября.

хоча б часткова перешкода для течій, тут почне акумулюватися нанос і коса поступово відновиться. Але вчені-береговики до обговорення проекту не залучалися. Тому цей захід не справив ніякого ефекту, взимку ж всі загородження зовсім зруйнувалися. Останній раз Тузла піддалася удару морської стихії в кінці 1960-х, тоді повністю зміло рибальське селище, понад 500 чоловік були змушені евакуюватися до Керчі, де отримали прописку і невеликі земельні ділянки під будівництво. Тоді влада Керчі змогли знайти кошти для відновлення коси, і на неї повернулися 30 сімей.⁹ Проведення відновлювальних робіт на Тузлі було заплановано СРСР також у 70 рр. ХХ ст., але проект так і не було реалізовано.

Якщо порівнювати картографічний малюнок на Тмутараканському камені з сучасними картами, легко помітити зміни у розташуванні берегів Керченської протоки. Колись коса лежала на півдні — вона «гуляє» по протоці. Коси північного берега Азовського моря постійно здвигаются у західному напрямку. Це результат дії східних та північно-східних хвиль, що розмивають між косами берег та зрізають крайову східну смугу кіс. Періоди розмиву Тузли та деяких інших кіс збігаються з посиленням циклонної діяльності атмосфери, коли підвищується активність і течій Чорного моря. Тому утворення «промоїни» в 1925 р. — цілком регулярне явище.

Проблема острова Тузла, а саме його належність Україні чи Російській Федерації, широко дискутувалася російською громадськістю ще 1997 р., напередодні підписання і подальшої ратифікації у грудні 1998 р. Договору про дружбу, співробітництво та партнерство між Російською Федерацією і Україною. Договір було ратифіковано 25 грудня 1998 р. Для того, щоб остаточно закріпити приналежність коси Тузла до України, треба було, щоб із Законом України № 1543-ХІІ від 12 вересня 1992 р. «Про правонаступництво України» погодилась російська сторона. Але 1 квітня 1993 р. видано федеральний закон № 4731-1 «Про державний кордон Російської Федерації», який був введений в дію постановою Верховною Радою РФ. Відповідно до цієї постанови адміністративним кордонам з колишніми союзними республіками наданий статус державного кордону Російської Федерації до прийняття з ними договорів про проходження кордону. Очевидно, що цією постановою Російська Федерація хотіла Керченській протоці та Азовському морю надати статус внутрішніх вод Росії та України. У статті 5 договору про українсько-російський державний кордон зафіксовано: «Врегулювання питань, які належать до суміжних морських просторів, здійснюється за угодою між Договірними Сторонами відповідно до міжнародного права. При цьому ніщо в цьому Договорі не завдає шкоди позиціям України і

⁹ Разумовский К. Родственников чаще будем видеть // Коммерсантъ (Керчь-Киев). — 2003. — 24 октября.

Російської Федерації щодо статусу Азовського моря і Керченської протоки, як внутрішніх вод двох держав». На думку фахівців із морського права, Стаття 5 компромісна. Її перша частина відбиває позицію України щодо делімітації акваторії, а друга — позицію Росії щодо внутрішніх вод¹⁰. З постанови випливає, що коса Тузла є спільною власністю України і Росії. Але офіційні документи, такі, як договір і пункт 2 закону № 4731-1 «Про державний кордон Російської Федерації» остаточно і однозначно визначають приналежність коси Тузла до України — весь сухопутний кордон між Росією і Україною визнаний обома сторонами на основі колишніх адміністративних кордонів СРСР.

На картах чітким пунктиром позначений кордон між Таманню і Керчу. Але незважаючи на цей факт у вересні 2003 р. Росія почала будівництво дамби, яка повинна була з'єднати Краснодарський край з Тузлою. В матеріалах проекту будівництва, переданих російською стороною, зазначено, що створювана дамба мала захистити береги Таманської затоки від руйнівної дії морських хвиль. Але дамба може виконувати захисну функцію лише тоді, коли вітер і хвилі йдуть із заходу і південного заходу. Дивним є те, що проект було розроблено не до початку робіт, а після їх припинення, про це свідчать дати погоджень і затверджень на документах.

Для того щоб розібратися в причинах будівництва, наведемо російські аргументи на його користь і хроніку подій 2003 р.

Ще в 1997 р. таманські козаки провели сход і порішили — взятися за лопати і засипати протоку. Мотивація була такою: через широку протоку в Азов спрямовуються чорноморські води, руйнуючи піщаний берег, змиваючи родючий ґрунт. У небезпеці не тільки будинки і виноградники — під загрозою затоплення опинилися й археологічні скарби стародавньої Тмутаракані, унікальні пам'ятки історії та архітектури, зокрема — знаменита Фанагорійська фортеця. У вересні 2003 р. краснодарський губернатор О. Ткачов, прийняв рішення: насипати дамбу між російським мисом Тузла й одноіменним островом. Або, як він сам висловлювався в пресі і по телебаченню, — «відновити зруйновану косу». Як офіційна підстава для будівництва фігурували екологічні міркування: дамба була покликана зупинити розмивання піщаних берегів Таманського півострова, запобігти загрози повеней, від яких страждали жителі Краснодарського краю.¹¹

Упродовж всього цього часу Росія підкреслено демонструвала активність з оздоровлення екологічної ситуації та укріплення

¹⁰ Шемякін О. Азовське море та Керченська протока: реалії сьогодення // Право України — 1998. — № 12.

¹¹ Рішення № 509 Комісії з попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій та забезпечення пожежної безпеки від 18 вересня 2003 р.

берегової лінії.¹² Голова Таманського сільського округу Родіон Остапенко в своїх інтерв'ю називав становище катастрофічним: «В районі селища Сінний щорічно змивається в затоку 160–200 тис. кубометрів землі. Безповоротно втрачені дві дитячі оздоровчі бази, десятки господарських споруд. Ще гірші справи на 25-кілометровій ділянці між мисами Тузла і Залізний Ріг, де щороку море змиває до 600 тис. кубометрів родючого ґрунту. Через промоїни в косі хвиля вривається в Таманську затоку і «з'їдає» берег».¹³ За словами міністра закордонних справ Росії І. Іванова, «спорудження дамби, яке ведеться за рішенням краснодарської влади, продиктоване винятково господарсько-екологічними причинами і не має ніякого відношення до переговорів щодо статусу акваторії».¹⁴

Дамба повинна була стати досить значним гідротехнічним об'єктом. Її проектна довжина становила 4,18 км, ширина 24 м. Для того, щоб збільшити стійкість дамби від дії хвиль, її відкоси мали закріпити каменем. Інтенсивне будівництво дамби вели майже 100 одиниць різної техніки, включаючи бульдозери й екскаватори. Неподалік було розгорнуто пункти харчування і медичної допомоги.

Офіційно українці помітили будівництво росіянами дамби з боку Таманського півострова 28 вересня 2003 р., коли МЗС України направило до Москви ноту з проханням прояснити ситуацію. Але фактично будівництво почалось 18 вересня — перші вантажівки з ґрунтом, за дивним збігом обставин, з'явилися на наступний же день після приїзду президента РФ Володимира Путіна з робочим візитом в Краснодарський край.

30 вересня 2003 р. з 8 ранку на косі заступили на службу посилені наряди українських прикордонників. У терміновому порядку з'явилася будка для спостереження і вагончик з держсимволою і написом «Державна прикордонна служба України. Прикордонний пост Тузла». На флагштоку піднятий український прапор. Розпочалися українсько-російські переговори. Росіяни пообіцяли уточнити характер робіт на дамбі. Українські політики, не чекаючи роз'яснень, інтерпретували події, як недружній акт з боку РФ з можливою метою анексії Тузли.

1 жовтня росіяни зволікали з відповіддю, але нарощували темпи будівництва: ґрунт для греблі підвозили від 20 до 90 самоскидів на годину. КАМАЗи, КРАЗИ, бульдозери працювали цілодобово.

2 жовтня довжина насипної дамби становила вже 1480 метрів. Будівельники працювали в три зміни і вийшли на темп до 150 м на

¹² Маркушин В. Между Ялтой и Тузлой // Красная звезда. — 2003. — 24 октября.

¹³ Соколовская Я., Турьялай С. Остров неподеленных сокровищ // Известия (Москва). — 2003. — 24 октября.

¹⁴ Юсин М. Бомбой по дамбе // Известия. — 2003. — 24 октября.

добу. Влада Краснодарського краю РФ стверджувала, що вся затія — тільки задля запобігання розмивання берегової смуги Тамані.

6 жовтня міністр закордонних справ України К. Грищенко їде до Москви на переговори. У той же час українці почали поглиблювати морське дно навколо острова — до Тузли підійшов перший земснаряд. Глибина води між косою і дамбою становила близько півметра.

15 жовтня голова Держприкордонслужби України М. Литвин заявив, що буде захищати Тузлу і готовий застосувати силу до потенційних порушників кордону. На острові вже було кілька сотень бійців, поруч знаходилися катери «Грифи» і «Блискавки» з шестиствольних гарматами і сприянням кулеметами. Але українські прикордонники всіляко намагалися запобігти ускладненню ситуації — з'явилася агітація російською мовою, звернена до будівельників: «Історична дружба народів не повинна бути забута!»

17 жовтня в Києві радикали почали вербування добровольців «для захисту острова Тузла від іноземного вторгнення». А в районі Керчі почалися «практичні заняття винищувальної авіації з виконанням ракетних стрільб», якими керував головнокомандувач Військово-повітряними силами України генерал-лейтенант Я. Скалько. У повітря піднімаються 17 літаків Су-27 і МіГ-29.

20 жовтня на зустрічі з українськими журналістами в Кремлі голова адміністрації Президента РФ А. Волошин заявив: «Ніколи Росія не залишить Україні Керченську протоку. Досить того, що Крим сьогодні український». В Україні на засіданні РНБО прийнято рішення захищати Тузлу. Міністерство закордонних справ відправило Росії ноту, в якій вся відповідальність за можливий негативний розвиток подій покладалася на російську сторону.

21 жовтня українські прикордонники затримали російський буксир «Труженик». Судно перетнуло український кордон і почало вести фото — і відеоспостереження за островом. Після цього було складено протокол, який зафіксував цю подію, і судно було передане російським прикордонникам.

22 жовтня Верховна Рада проводить слухання про українсько-російські відносини і приймає рішення звернутися за допомогою до ООН і НАТО, якщо Росія продовжить будівництво дамби. А на мітингу в Сімферополі перед будівлею кримського парламенту активісти Російської громади Криму, «Російського блоку» і комуністи зажадали від влади «передати Росії разом з островом Тузла весь Крим». На таманському березі мітингували за досипання і «воз'єднання Тузли з Росією».

23 жовтня — пік протистояння: до лінії кордону залишалось 102 м, довжина дамби вже становила 3750 м. У цей же день Верховна Рада України вприйняла постанову «Про усунення загрози територіальної цілісності України, що виникла в результаті будівництва Російською Федерацією дамби в Керченській протоці», в якій чітко визначалося,

що «спірні питання щодо делімітації морських кордонів в Азовському морі повинні вирішуватися виключно на основі загально визнаних принципів міжнародного права та в рамках Конвенції ООН з морського права від 1982 р.»¹⁵, а також постанову «Про утворення Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України щодо забезпечення парламентського контролю за режимом державного кордону України в районі острова Коса Тузла». Ця комісія в складі 17 чоловік була утворена з метою забезпечення належного контролю з боку Верховної Ради України за режимом державного кордону України в районі острова Коса Тузла та прилеглий акваторії Керченської протоки. Л. Кучма перервав свій офіційний візит у Бразилію і на зворотньому шляху в Україну мав телефонну розмову з В. Путіним, який пообіцяв, що віддасть розпорядження про припинення будівництва. Того ж дня Кучма був на Тузлі.

24 жовтня в Москві зустрілися прем'єр-міністри Росії та України. М. Касьянов і В. Янукович домовилися, що подовження дамби буде припинено.

25 жовтня на Тузлі почалося будівництво застави. Бригада Придніпровської залізниці почала монтаж залізобетонних конструкцій казарми, приміщень для офіцерського складу. Застава була відкрита 2 грудня. Ділянка між передовою точкою дамби та островом була перегороджена українськими прикордонниками двома 38-метровими баржами, на яких знаходиться стаціонарний прикордонний пост.¹⁶

30-31 жовтня 2003 р. було проведено переговори України і Росії. В результаті цих переговорів губернатор Краснодарського краю О. Ткачов за дорученням прем'єр-міністра РФ М. Касьянова припинив будівництво дамби в Керченській протоці. Міністр з надзвичайних ситуацій України Г. Рева доповів Президенту, що о 23.45 середовища будівельні роботи на дамбі були припинені. Проте через годину вони знову поновилися, хоча і більш повільними темпами і до ранку відстань від дамби до лінії українсько-російського кордону становила лише 109 метрів. За курсом зведення дамби були встановлені два понтона завдовжки близько 80 метрів. На них відкрито прикордонний пост і встановлені українські державні прапори.¹⁷ Козачий рух виставив на дамбі дозорців.¹⁸ Будівництво зупинилося лише у 102 метрах від українського кордону.

¹⁵ Степаненко С. Шторм на «внутренних водах» Украины // Время новостей (Киев). — 2003. — 24 октября.

¹⁶ Ласки К. Морской бой Украина // Московская правда. — 2003. — 24 октября.

¹⁷ Сысоев Г. Дамба замедленного действия // Коммерсантъ. — 2003. — 24 октября.

¹⁸ «7 дней Кубани». — 2003. — № 44.

5 грудня 2003 р. було видано розпорядження Кабінету міністрів № 735-р «Про виділення коштів для проведення невідкладних заходів з інженерного захисту о. Коса Тузла». Ці дії були необхідними в зв'язку з тим, що територія острова зменшувалась. 5 липня 2004 р. було підписано розпорядження Кабінету Міністрів України № 429-р «Про затвердження заходів з інженерного захисту та облаштування о. Коса Тузла». В ньому передбачалося будівництво основної і допоміжної берегоукріплювальної споруди, а також переселення жителів з затоплюваної території. 12–13 липня 2005 р. Росія офіційно визнала належність Україні острова Коса Тузла та «вод навколо нього».

Зараз на острові Тузла виділяється нова, облаштована з комфортом прикордонна застава, у разі необхідності — підкріплення з'явиться швидко: з бази на Тузлу українські катери доходять за 12 хвилин, а вертоліт долітає — за три. Тут служба відрізняється від інших ділянок на кордоні, оскільки порушників не буває. Тому головне завдання прикордонників — моніторинг обстановки. Частково жилий острів Тузла (крім чергового наряду прикордонників, там постійно проживає до 8–10 осіб) з ініціативи кримського уряду хотіли перетворити в село. Але цю ініціативу не підтримала керченська влада в зв'язку з тим, що Тузла давно вже входить до складу Кіровського району міста Керчі, і на будь-які зміни адміністративно-територіального устрою необхідно рішення Верховної Ради України. На острові немає комунікацій і систем життєзабезпечення. Крім того, Тузла є режимною прикордонною зоною і туди без перепустки (регулярного сполучення з островом немає) потрапити неможливо. Всю довжину Тузли прошиває дорога з бетонних плит — від причалу, зовсім поряд з базою відпочинку «Два моря», повз застави, по сільській вулиці (два приватних дерев'яних будинки й барак рибцеху) і до посту прикордонників на південному краї піщаної коси. Російський берег видно без бінокля: недобудована дамба перетворилася на пам'ятку. Туди постійно заїжджають автотуристи.

Сьогодні на Тузлі живе з десяток сімей. Це в основному обслуговуючий персонал декількох досить скромних турбаз і пансіонатів.¹⁹ За перспективними планами, потенціал рекреаційної зони складає 30 тисяч місць відпочинку. До того ж, Тузла має грязеві джерела та мінеральні води. Острів цікавий з точки зору можливостей наукових розробок: тут ще не проведені археологічні дослідження, острів також є природним біозаповідником. В районі Азовського моря перебуває сто двадцять структур, перспективних для розробки родовищ нафти та газу, тільки в районі Тузли знаходиться сім нафтогазових родовищ. Крім того, Тузла знаходиться на шляху потужного Керч-Єнікальського транспортного потоку.

¹⁹ Дзагуто В., Степаненко С. Песок окруженный водой // Время новостей. — 2003. — 24 октябрю.

Коса відділяє Чорне море від Азовського, ширина найширшої частини — близько 400 м. Під час сильних штормів дві третини тузлинської суші йде під воду. Спроби поглибити дно протоки відразу ж викликали ерозію піщаних берегів острова, а зменшення перерізу Керченської протоки призвело до збільшення тут швидкості течії. Найбільша швидкість течії спостерігається у протоці між островом Тузла і недобудованою дамбою, при цьому відбувається посилений розмив південно-східної частини острова.²⁰ Погіршились умови міграції риби між морями, оскільки основні промислові види Азовського моря (зокрема азовська хамса) навесні мігрують в Азовське море, а восени — у Чорне. Тяжкими стали наслідки будівництва і для захисту берегів Таманської. При північному вітрі у затоці формуються дуже високі нагони, відповідно руйнація берегів не зменшилась, а навіть збільшилась. Перелік негативних наслідків будівництва дамби можна продовжувати і доповнювати. Цьому присвячено дослідження, виконане фахівцями Українського наукового центру екології моря, Одеського національного університету ім. І. І. Мечнікова та ще кількох наукових установ.²¹

Для України сумним фактом є те, що під натиском Чорного моря зникає південна частина острова. Берег намагаються зміцнити бетонними блоками, але допомагає це мало — за 5 років зміло майже кілометр. У найближчому майбутньому багато зведених складних інженерно-природних систем в береговій смузі можуть в процесі саморуйнування викликати техногенні катастрофи. Спеціальна комісія Верховної Ради з питань забезпечення парламентського контролю над режимом державного кордону в районі острова Тузла заявляє про невідкладну необхідність будівництва захисних споруд.

Проблема Тузли повинна бути в центрі уваги української влади, оскільки вже втрачено більше 1100 метрів острова. Крім того, є небезпека, що зона розмивання з'єднається з внутрішніми озерами Тузли — це становить небезпеку для подальшого функціонування прикордонної застави. Необхідно терміново розробити відповідну державну програму. Якщо така сама екологічна ситуація буде ще рік, острів може просто зникнути з карти. На будівництво захисних споруд потрібно більше 10 мільйонів гривень.²²

Побоювання екологів, котрі попереджали про катастрофічні наслідки будівництва Росією дамби, що перегородила Керченську протоку, підтвердилися: Тузла поступово занурюється у воду. Крім того, експерти не раз заявляли, що дамба становить небезпеку для

²⁰ Тузла раздора: 5 лет спустя // Сегодня. — 2008. — 17 октября.

²¹ Вишневський В. Острів Тузла — клаптик землі української // Урядовий кур'єр. — 2005. — 7 вересня.

²² Тузла может исчезнуть с карты Украины // Корреспондент. — 2005. — 28 квітня 2005.

екології всього регіону. З урахуванням природно-географічних особливостей та історії формування кордону між Росією і Україною в акваторії Азовського моря, а також перспектив розвитку інтеграційних процесів, можливе надання кордону виключно економічного статусу під юрисдикцією тільки прибережних країн. Це надає реальну можливість розробки на основі двосторонніх угод правил ведення господарської, промислової та іншої діяльності, проходу іноземних суден по судноплавному фарватеру Азовського моря. Російські та українські судна будуть ходити по ньому вільно — і цивільні, й військові. А ось на вхід суден третіх країн, особливо іноземних військових кораблів, повинно бути отримано дозвіл і Росії, і України. Питання про делімітацію кордону в протоці відкладено. А океанологи стверджують, що проміжок в 109 метрів, що залишився між дамбою і косою, років за десять сам собою заповниться піском, так що острів Тузла знову стане частиною материка.

Але головне те, що конфлікт ініціював довгоочікуване формування національної самосвідомості українців: ніщо так не зміцнює український суверенітет, як небажання Росії його визнавати. Тузла має стати уроком для нас — маленький, Богом забутий острівець став для українського народу потужним об'єднуючим чинником. «Геополітика», придумана сторіччя назад, — слово, запозичене з грецької мови. Самі ж еліни, основоположники європейської «острівної» ментальності, рамок «гео» не дотримувалися і діяли, навпаки, у парадигмі таласократії — «панування на морях». Щирі спадкоємці греків з їхнім Архіпелагом і варягів з їхніми шхерами, українці встановлюють у Понті Евксинському свою, поки що малу таласократію.²³

²³ Сід І. Острів (Коса) Тузла: Війна міфів чи нова таласократія? // «Сообщение» (Москва). — 2003. — №12.